

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.68.5>

UDK: 821.163.42.09Novak, S.

821.163.42.09:002

Primljen: 18. IX. 2024.

Prihvaćen: 5. X. 2024.

NE-PRISTAJANJE ROMANA MIRISI, ZLATO I TAMJAN – NOVA ČITANJA I TEKSTOLOŠKA RAZMIŠLJANJA

Monika Batur

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

mobatur@m.ffzg.hr

ABSTRACT

NEW READINGS AND REFLECTIONS ON TEXTUAL STUDIES OF SLOBODAN NOVAK'S NOVEL *GOLD, FRANKINCENSE AND MYRRH (MIRISI, ZLATO I TAMJAN, 1968)*

The symposium's headline slogan in honor of Novak's 100th birthday, *Dalje treba misliti* (which can be translated as *You have to think further*), understood as a guiding thread of Novak's poetics, is reflected throughout his oeuvre on multiple levels – intellectual, thematic, and formal. This paper will propose that this idea is also manifested in author's resistance to creating final versions of his texts, leading to a phenomenon of non-finalization, or non-conformity in his literary works. This is particularly evident in Novak's repeated revisions of the novel *Gold, Frankincense and Myrrh (Mirisi, zlato i tamjan, 1968)*, as illustrated by differences between various published editions of the same novel. The notion of a text as something continually revised (regardless of its form in any given published edition) and the perception of writing as an open-ended creative process striving for freedom – even beyond the limits of a single edition – are presented as the central ideas of this paper. *Gold, Frankincense and Myrrh* serves as a representative example of a poetics where the pursuit of freedom unfolds on multiple levels: in narrative structure, character development, symbolism, aesthetics, and in this conceptual approach to revision and the idea of *completion through incompleteness*. The methodological and conceptual affinity of this work can be seen in approaches such as genetic criticism and the theory of the fluid text, among others. The research corpus consists of individual editions of the novel *Gold, Frankincense and Myrrh*, where textual differences can be observed. Using

a textological-bibliographic approach, with methods of informative reading in the first phase and close and comparative reading in the second phase, text strings are created, which serve as the fundamental units of analysis in this study. In addition to the research component, the issues of accessing the novel with modifications and determining the boundaries of the text are also explored.

Keywords: Slobodan Novak; Gold, Frankincense and Myrrh; textual studies; fluid text

1. UVOD

Razmatrajući različite osobitosti Novakova lika i djela, odnosno njegova opusa i poetike, uočila se i ona koja se tiče autorskoga višestrukog doradi- vanja vlastitih tekstova, i to završenih i već objavljenih djela. U ovome će se radu stoga predstaviti razmišljanje da se naslov Novakove novele, ujedno i naslovna krilatica simpozija organiziranoga u čast Novakove stote godišnjice rođenja – *Dalje treba misliti* – prepoznaje na više razina njegova opusa, odnosno ostvaruje i u ideji autorova *nemirenja* s konačnim inačicama teksta nekoga djela ili u svojevrsnome fenomenu *ne-pristajanja* književnoga djela i to na primjeru kulturnoga romana *Mirisi, zlato i tamjan* koji je na hrvatskome jeziku i u hrvatskim nakladama izišao u više od deset izdanja.

Prikazat će se bibliografska povijest navedenoga djela, raspraviti će se o fenomenu autorskoga kritičkog i novog čitanja vlastitoga djela, autorskih dorada i prerada već objavljenih tekstova te će se prikazati analiza pojedinih izdanja romana *Mirisi, zlato i tamjan* zasnovana na tekstološko-bibliografskom pristupu.

Važno je naglasiti da cilj rada nije iznošenje stavova vrednovanja ni estetske procjene inačica, kao ni analiza promjena vezana uz jezičnu politiku i mijene uvjetovane sociolingvističkim čimbenicima, nego je cilj analitičkim pristupom prikazati činjenično stanje tekstnih mijena te pokušati uvidjeti do kojih razina one utječu na značenje, odnosno na eventualne promjene značenja.

2. TEORIJSKI PRISTUPI AUTORSKIM DORADAMA TEKSTOVA

Načelno gledajući, dotjerivanje i prerađivanje tekstova nije nepoznata pojava u povijesti književnosti – primjerice o Krležinu opusu i stvaralačkome procesu navodi se da „konstitutivnu nedovršivost pisanja i opusa pokazuju opetovane preradbe tekstova u ponovljenim izdanjima i mijenjanje koncepcije pojedinih cjelina unutar izabranih i sabranih djela” (Brlek 2013) te se također otvara ideja o tome da „stilematске odlike dopuštaju analizu cjelokupnoga djela

kao procesualnoga i cikličkoga sustava” (isto). Nadalje Ivan Majić (2017) u studiji o Meši Selimoviću raspravlja o njegovoj neprestanoj angažiranosti i intervencijama u vlastita djela:

Ako je kod Meše Selimovića jedan od temeljnih impulsa pisanja revidiranje i pokušaj suočavanja (razračunavanja) s prošlim iskustvom, i to na svim razinama, od fabularne razine priče do autorske razine diskursa (knjiga *Sjećanja*), logičnim se čini pokušaj revizije i autokomentara romana i pripovijedaka. U pozadini je tog postupka mnogo složenija i dublja konstelacija vjerovanja u mogućnost da se pisanjem s tim prošlim iskustvom „jednom zauvijek razriješi”, odnosno, da se cjelokupno pisanje presudno za čovjekovo iskustvo time što mu pomaže da se riješi „aveti prošlosti”. (23)

Osim ovih primjera interveniranja u tekst, praksa doradivanja vlastitoga teksta, kako svjedoči književna povijest, može biti radikalizirana do mjere brisanja dijela teksta, reduciranja dijelova sadržaja, odricanja od vlastitoga djela u potpunosti, ograđivanja od „poroda od tmine”, oporučnih zahtjeva uništavanja djela i sl.

U kontekstu revidiranja i interveniranja u vlastita već završena i objavljena djela, kada je riječ o opusu Slobodana Novaka, o njegovu djelu, ali i autorskim osobinama, najpoznatiji je (i najočitiiji) slučaj novele *Badessa madre Antonia*, koja supostoji u dvjema različitim inačicama, (prvoj, objavljenj 1952. koja je dulja u odnosu na drugu iz 1987.). Dakle razlika dvaju ostvarenja iste novele uočljiva je već na razini duljine teksta, ali također o tim dvjema inačicama pokrenute su razne rasprave – autor je u više navrata iznio argumentaciju zašto se opredijelio za novu inačicu, dok je kritika s druge strane zagovarala povratak prvoj inačici. Prilikom zaključivanja *Sabranih djela Slobodana Novaka* u Matici hrvatskoj doneseno je kompromisno rješenje da se u četvrtom svesku s ostalim kratkim prozama objave obje inačice novele u istoj publikaciji, jedna za drugom, kako se u konačnici čitateljima ne bi uskratila mogućnost izbora (Novak 2009a: 71–85).

S druge strane kritici, javnosti i čitateljskoj publici manje je poznat slučaj doradivanja teksta romana *Mirisi, zlato i tamjan* prilikom priređivanja novih izdanja istoga djela. Iako se informacije o doradama i dopunama najčešće nalaze u uredničkim bilješkama i napomenama pojedinih izdanja, pretpostavlja se da većina čitatelja te detalje propušta, namjerno ili nenamjerno, fokusirajući se na samu srž romana, čak neovisno o čitateljskome iskustvu, teorijskoj potkovanosti, namjeri ili vrsti čitanja.

Razlog intrigantnosti teme opetovanih autorskih intervencija u vlastita djela, obrađene u ovome radu, krije se u tome što je riječ o intervencijama u

antologijskome romanu, klasiku novije hrvatske književnosti koji je „već u doba kada se pojavio, iznimno visoko ocijenila književna kritika” (Hekman 1997: 312), odnosno o romanu koji je „nesumnjivo kapitalni rad u opusu Slobodana Novaka” (Mandić 1981: 12).

Teorijska uporišta ovoga rada prepoznaju se u nekoliko različitih tekstoloških pristupa u kojima se raspravlja i naglašava važnost bibliografske povijesti i razvoja djela. Dubinska i pomna priprema svakoga novog izdanja, makar ono u konačnici zaista bilo ponovljeno, morala bi se temeljiti na određenju raspona prethodnoga tekstnog niza na temelju kojeg će priređivač uočiti i razumjeti razvojne procese djela i nadalje razvijati pripremu novoga izdanja (Kapetanić 1961). U tome kontekstu tekstološka rasprava koju je navedeni autor iznio o izdavanju novijih klasika i dalje je vrlo aktualna:

Tekstološko izdavanje, koje polazi od tekstovne cjeline, odnosno varijantnog niza kao osnovice s različito efikasnim dijelovima, djeluje izvan okvira tradicionalno isključivog principa „posljednje autorske volje”. Jer, podvrgnut cjelini književnog djela, prvo uključuje izbor, a zatim dokazivanje zaključno ostvarene verzije teksta. Ostvaruje to služeći se uvijek rezultatima od ostalih književnih proučavanja, ali postupa, prije svega, na osnovi vlastitih kritičkih kriterija razumijevanja i svagda iznova živog osvajanja unutrašnje logike umjetničkog djela. U tome je i smisao tekstologije kao pristupa književnom djelu. (59)

Bliskost istraživačkoga pitanja u ovome radu i poimanja književnoga djela u većoj mjeri kao *procesa* ili metafore djela kao *energije* (Bryant 2005: 66), a u nešto manjoj mjeri kao *rezultata*, može se pronaći i u različitim nacionalnim i kulturnim tradicijama prakse i teorije koja nastaje na razmeđu tekstologije i izdavačke djelatnosti, a koje se bave različitim inačicama teksta kao i njegovom genezom, pa je tako iznimno jaka francuska tradicija *critique génétique*, talijanska *variantistica* ili pak njemačka *Editionswissenschaft* (usp. Van Hulle 2007).

Genetski kritičari usredotočeni su na vremensku dimenziju pisanja, a konačni oblik djela zapravo je posljedica brojnih izmjena, promjena, brisanja i transformacija teksta koje ovi istraživači smatraju iznimno bitnima u razumijevanju književnosti (Van Hulle 2007). Stvaralački proces čini cjelokupna memorija vezana uz njega, a u praktičnom smislu ovaj pristup uključuje analize različitih vrsta građe koje mogu služiti kao dokaz stvaralačkoga procesa: od rukopisa, bilježaka s margina, popratnih papira, dodatnih inačica teksta u strojopisnome obliku ili računalnome ispisu, odnosno sve građe koja je prethodila onoj posljednjoj autoriziranoj inačici rukopisa prije same objave.

Iako se pronalazi bliskost u poimanju djela kao tekstnoga procesa, razlika u pristupu istraživanju u ovome radu na primjeru romana *Mirisi, zlato i tamjan* u odnosu na genetsku kritiku leži u tome što su jedinice analize samo objavljene inačice djela, a ne i cjelokupna građa, poput rukopisa i bilježaka, koja je prethodila objavljivanju djela.

Djelo koje uključuje više izdanja, a među njima osim formalnih obilježja postoje i (neprepoznate) razlike u samome tekstu, odnosno podrazumijeva tekstove jednoga djela koji podliježu reviziji, Bryant (2005; 2007) imenuje *fluidnim tekstovima*. Proučavanje fluidnosti tekstova u ovome smislu važno je jer otvara prostore razumijevanju nevidljivih procesa stvaranja u prvome redu, koje možemo staviti u širi kontekst proizvodnje te, u konačnici, razumijevanju konzumacije kulture i kulturnih izričaja.

3. BIBLIOGRAFSKA POVIJEST ROMANA *MIRISI, ZLATO I TAMJAN*

Roman je na hrvatskome jeziku objavljen u više od deset nakladničkih izdanja. Rukopis za prvu objavu romana završen je 1967, a prvi put objavljen 1968. u Matici hrvatskoj. Potom je 1969. objavljen u drugome, ponovljenom i neizmijenjenom izdanju istoga nakladnika, a zatim su slijedila dva izdanja Školske knjige, 1974. i 1980. u kojima urednik napominje da izlaze „s neznatnim autorovim ispravcima” (Car 1980: 180). Unutar Matičine edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* 1981. Igor Mandić priredio je izbor Novakove proze, uključujući roman *Mirisi, zlato i tamjan*, a napomene o izmjenama ili ispravcima teksta nema. Godine 1985. roman izlazi u Znanju, u Biblioteci *Evergrin* uz oznaku da je to 6. popravljeno izdanje. U sarajevskoj Svjetlosti izlazi 1989. godine, dok u izdanju Globusa 1990. izlaze *Djela Slobodana Novaka*, a u romanu *Mirisi, zlato i tamjan* na samome kraju stoji bilješka *Zagreb, 1967.* što se može smatrati svojevrsnom autorizacijom inačice djela prema izvornome rukopisu. Matica hrvatska 1997. pokreće nakladničku cjelinu *Hrvatski roman* i otvara je upravo romanom *Mirisi, zlato i tamjan*. U uredničkoj napomeni navodi se da sam autor za ovo izdanje „bilježi da je deveto, popravljeno i dopunjeno” (Hekman 1997: 318).

Izdanje u *Večernjakovoj biblioteci* izašlo je 2004, a za njega se može pretpostaviti da je priređeno prema prethodnome izdanju iz 1997. godine. Iste godine roman izlazi i u Beogradu u biblioteci *Ninova nagrada kritike za roman godine: deset najboljih*.

Unutar *Sabranih djela Slobodana Novaka* Matica hrvatska 2009. godine priređuje i objavljuje novo izdanje romana *Mirisi, zlato i tamjan* s uredničkom napomenom: „U ovoj knjizi objavljuje se zaključna autorova redakcija” (Novak 2009b: 225).

Na temelju pregleda bibliografskih podataka može se pretpostaviti da gotovo svako pojedino izdanje od navedenih sadrži svojevrstne autorske intervencije dok će daljnjom analizom biti utvrđeno koje su to i kakve promjene.

4. ISTRAŽIVANJE IZMJENA U ROMANU *MIRISI, ZLATO I TAMJAN*

Nastojanje ovoga rada bilo je ući u pomno i usporedno čitanje više izdanja romana *Mirisi, zlato i tamjan* te stvoriti tekstne nizove koji će omogućiti analizu autorskih promjena teksta kako bi se pokušala utvrditi njihova poetološka obilježja iz kojih će se, u konačnici, moći uočiti razvoj proučavanoga djela. S obzirom na to da je opseg ukupnoga korpusa preširok u odnosu na vrijeme raspoloživo za pripremu ovoga rada, nije bilo moguće provesti dubinsku tekstološku analizu svakoga pojedinog izdanja u odnosu na prethodno izdanje, odnosno na ostala izdanja. Stoga je bilo potrebno iz cjelokupnoga korpusa svih dostupnih izdanja romana *Mirisi, zlato i tamjan* koja su objavljena za života autora (1924–2016) suziti korpus, odnosno stvoriti istraživački uzorak prigodnoga tipa.

Početnom analizom i informativnim čitanjem uočeno je da su autorske intervencije frekventnije sukladno protoku vremena te da se korpus može označiti, a u konačnici i podijeliti na dvije skupine prema vremenskom slijedu izdavanja romana, odnosno napredovanja u količini intervencija: tako su u prvoj skupini izdanja objavljena od 1968. do 1990. a u drugoj od 1997. do 2016. godine. Prvu skupinu izdanja čine ona u kojima se u odnosu na svako prethodno radi uglavnom o izmjenama korektorskoga, lektorskoga i pravopisnog tipa te se može reći da su ona sadržajno i značenjski gotovo neizmijenjena, dok drugu skupinu čine izdanja u kojima je uočeno više intervencija koje prelaze granice redaktorskih, korektorskih i sl. izmjena, a tiču se stilskih i leksičkih razina, što ujedno može otvarati pitanja i o razvoju značenja teksta.

Na temelju tih saznanja i navedene podjele pristup dubinskoga i usporednoga čitanja upotrijebio se za usporedbu prve skupine korpusa s drugom skupinom korpusa, odnosno ranijih izdanja s kasnijima, pri čemu su za analizu izabrana izdanja iz sljedećih godina: 1968, 1974. i 1981. iz prvoga dijela

korpusa te 1997, 2004. i 2009. iz drugoga dijela korpusa. Važno je naglasiti da se u izdanju koje se navodi kao „zaključna autorova redakcija” (Novak 2009b: 225), dakle u *Sabranim djelima* iz 2009, iz uredničke napomene iščitava da promjene ne utječu na opći smisao romana: „ni jedan od tih ispravaka nije mijenjao smisao ili aluzivnost što ih je diktiralo vrijeme nastanka te je bez obzira na spomenute intervencije očuvana izvornost teksta nastalog 1967/68” (isto). Iako ova napomena uredništva naglašava da intervencije i dorade romana nisu mijenjale njegov smisao, smatra se važnim prikazati promjene kako bi se na temelju uvida stekli preduvjeti za njihovu analizu i definiranje povijesne preciznosti, odnosno omogućio uvid u evoluciju teksta i njegova konteksta.

Promjene, s naglaskom na one koje se tiču sadržaja, stila ili strukture, tablično su prikazane kroz raspon tekstnih nizova izabranih izdanja, s isječcima onih mjesta iz romana na kojima je u određenome izdanju uočena promjena. Izabrana izdanja prikazuju se u nizu u kojemu možemo pratiti izvorni oblik koji se prenosi kroz nekoliko uzastopnih izdanja, potom prijelomno izdanje s promjenom koja se onda u tome obliku prenosi sve do iduće promjene ili do završetka niza.

Tablica 1. Leksička promjena

Novak (1968: 10)	Novak (1974: 21)	Novak (1981: 284)	Novak (1997: 12)	Novak (2004: 11)	Novak (2009b: 10–11)
Nismo se mogli sporazumjeti. Sagnuo sam se da podignem kabao, sagnula se brzo i ona, krenuli smo kao dvoje bezveznih budala kroz mračni vrt u dvorište, šibani jugom.	Nismo se mogli sporazumjeti. Sagnuo sam se da podignem kabao, sagnula se brzo i ona, krenuli smo kao dvoje bezveznih budala kroz mračni vrt u dvorište, šibani jugom.	Nismo se mogli sporazumjeti. Sagnuo sam se da podignem kabao, sagnula se brzo i ona, krenuli smo kao dvoje bezveznih budala kroz mračni vrt u dvorište, šibani jugom.	Nismo se mogli sporazumjeti. Sagnuo sam se da podignem kabao, sagnula se brzo i ona, krenuli smo kao dvoje bezveznih budala kroz mračni vrt u dvorište, šibani jugom.	Nismo se mogli sporazumjeti. Sagnuo sam se da podignem kabao, sagnula se brzo i ona, krenuli smo kao dvoje bezveznih budala kroz mračni vrt u dvorište, šibani jugom.	Nismo se mogli sporazumjeti. Sagnuo sam se da podignem kabao, sagnula se brzo i ona, krenuli smo kao dvije bezvezne hudobe i bene kroz mračni vrt u dvorište, šibani jugom.
<i>Izvorni oblik</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Izmjena 1: leksik</i>

Leksička promjena u tablici 1 prikazana u rasponu tekstnoga niza te identificirana u izdanju iz 2009. može se tumačiti na način da zamjena riječi *budala* s riječima *hudoba* i *bena* svjedoči o intervenciji u izvorni tekst romana na više razina: izborom riječi koja su obilježena bilo mitološkim imaginarijem, arhaičnošću ili regionalizmom, stil pripovjedačeva glasa dodatno se usavršava i potvrđuje stavove kritike da je svaka Novakova izmjena i dorada teksta pomno osmišljena. Također razmatrajući pripovjedačev glas u kontekstu promjena, identificira se svojevrсно pojačavanje emotivne razine poruke, odnosno produbljivanje emocionalnoga dojma i tona izraza, koje je uočeno i na drugim mjestima koja su doživjela intervencije.

Tablica 2. Dopuna monologa

Novak (1968: 14)	Novak (1974: 24)	Novak (1981: 287)	Novak (1997: 17)	Novak (2004: 14)	Novak (2009: 14)
Ali ne. Ja sam ratni vojni invalid; ona tamo stara – invalid konfiskacije, nacionalizacije i kolektivizacije, historijski invalid! A moja jadna žena i djeca uživaju u punoj slobodi plodove mojih i Madoninih velikih žrtava obilno. Deo gratias!	Ali ne. Ja sam ratni vojni invalid; ona tamo stara – invalid konfiskacije, nacionalizacije i kolektivizacije, historijski invalid! A moja jadna žena i djeca uživaju u punoj slobodi plodove mojih i Madoninih velikih žrtava obilno. Deo gratias!	Ali ne. Ja sam ratni vojni invalid; ona tamo stara – invalid konfiskacije, nacionalizacije i kolektivizacije, historijski invalid! A moja jadna žena i djeca uživaju u punoj slobodi plodove mojih i Madoninih velikih žrtava obilno. Deo gratias!	Ali ne. Ja sam ratni vojni mimodobski civilni invalid; ona tamo stara je invalid konfiskacije, nacionalizacije, kolektivizacije, komasacije, industrijalizacije... – historijski invalid! A moja jadna žena i djeca uživaju, pijani od slobode i od elektrifikacije, plodove mojih i Madoninih velikih žrtava obilno. Deo gratias!	Ali ne. Ja sam ratni vojni mirnodobski civilni invalid; ona tamo stara je invalid konfiskacije, nacionalizacije, kolektivizacije, komasacije, industrijalizacije... – historijski invalid! A moja jadna žena i djeca uživaju, pijani od slobode i od elektrifikacije, plodove mojih i Madoninih velikih žrtava obilno. Deo gratias!	Ali ne. Ja sam ratni vojni mirnodobski civilni invalid; ona tamo stara je invalid konfiskacije, nacionalizacije, kolektivizacije, komasacije, industrijalizacije... – historijski invalid! A moja jadna žena i djeca uživaju, pijani od slobode i od elektrifikacije, plodove mojih i Madoninih velikih žrtava obilno. Deo gratias!
<i>Izvorni oblik</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Izmjena 1: izmijenjen tekst; dopune, pravopisna promjena</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>

U ovome romanu osnovnu naratološku liniju čini autodijegetsko pripovijedanje. Više je promjena koje zalaze na razinu pripovijedanja i pojačavanja ili mijenjanja tona pripovjedača, a ona koja je prikazana u tablici 2 odnosi se na produblјivanje i progušćivanje izraza, odnosno pojašnjavanje idejnoga plana prvoga lica ovoga romana. U ovome razvojnom nizu promjena je identificirana u izdanju iz 1997, a odnosi se na pojačavanje kritičkoga i ironijskog tona prema društveno zadanome i očekivanom tonu divljenja modernizacijskim valovima poslijeratne Jugoslavije.

Tablica 3. Dopuna dijaloga – ekspresivnost

Novak (1968: 8)	Novak (1974: 19)	Novak (1981: 281–282)	Novak (1997: 8)	Novak (2004: 8)	Novak (2009b: 8)
Učinilo mi se da sam začuo: „po popa”. Zastao sam, i onda gotovo potrčao k njoj.	Učinilo mi se da sam začuo: „po popa”. Zastao sam, i onda gotovo potrčao k njoj.	Učinilo mi se da sam začuo: „po popa”. Zastao sam, i onda gotovo potrčao k njoj.	Pričinilo mi se da sam začuo: „po popa, trč’ po popa!”. Zastao sam, i onda gotovo potrčao k njoj.	Pričinilo mi se da sam začuo: „po popa, trč’ po popa!”. Zastao sam, i onda gotovo potrčao k njoj.	Pričinilo mi se da sam začuo: „po popa, trč’ po popa!”. Zastao sam, i onda gotovo potrčao k njoj.
<i>Izvornik</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Izmjena 1: leksik i dopuna</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>

Autodijegetsko pripovijedanje u romanu, monološka pripovjedačeva izlaganja, ispresijecana su izravnim unošenjem citata tuđega govora ili cijelih dijaloga u narativni tok, a ono što je uočljivo iz analize promjena jest dorada navedenih dijaloških segmenata teksta i dorade upravnoga govora. U primjeru iz Tablice 3, iako je riječi o kratkome isječku teksta, razvidno je da se dijalozi sustavno zgušnjavaju, pojačava im se ekspresivnost i naglašava emocionalna napetost situacije. Na malome isječku teksta uočene su dvije promjene u nizu, ali u istome izdanju: leksička promjena *učinilo* > *pričinilo* i dopuna upravnoga govora javljaju se od izdanja 1997. do 2009.

Tablica 4a. Dorada dijaloga – obilježja osobnoga govora

Novak (1968: 9)	Novak (1974: 20)	Novak (1981: 283)	Novak (1997: 11)	Novak (2004: 9)	Novak (2009b: 9)
– I zove te moja žena malo večeras da dođeš! – Neka, bogati, jadna, putuje, znam, znam. Idem s tobom. Šta se boji, neka putuje pa gotovo!	– I zove te moja žena malo večeras da dođeš! – Neka, bogati, jadna, putuje, znam, znam. Idem s tobom. Šta se boji, neka putuje pa gotovo!	– I zove te moja žena malo večeras da dođeš! – Neka, boga ti, jadna, putuje, znam, znam. Idem s tobom. Šta se boji, neka putuje pa gotovo!	– I zove te moja žena malo večeras da dođeš! – Neka, bogati, jadna, pu tu tutuje... ajme, šta sam se sva prepala!! znam, znam da mora poč. Idem s tobom. Šta se boji, nekapu putuje pa gotovo!	– I zove te moja žena malo večeras da dođeš! – Neka, bogati, jadna, pu tu tutuje... ajme, šta sam se sva prepala!! znam, znam da mora poč. Idem s tobom. Šta se boji, nekapu putuje pa gotovo!	– I zove te moja žena malo večeras da dođeš! – Neka, bogati, jadna, pu tu tutuje... ajme, šta sam se sva prepala!! znam, znam da mora poč. Idem s tobom. Šta se boji, nekapu putuje pa gotovo!
<i>Izvornik</i>	<i>Ponavljjanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljjanje izvornoga oblika; pravopisna izmjena</i>	<i>Izmjena 1: dopuna</i>	<i>Ponavljjanje izmjene 1</i>	<i>Ponavljjanje izmjene 1</i>

Još jedan primjer rada na dijalogu, ovaj put dorade dijaloga, vidljiv je u tablici 4a gdje je prikazana dorada obilježja osobnoga govora lika – u ovome slučaju Erminije, čija se govorna poteškoća, mucanje u izdanjima od 1997. nadalje sustavno doraduje i naglašava.

Tablica 4b. Dorada dijaloga – obilježja osobnoga govora

Novak (1968: 22–23)	Novak (1974: 30)	Novak (1981: [295])	Novak (1997: 29–30)	Novak (2004: 24)	Novak (2009b: 22–23)
<p>– Šta je ona? – Žena. Moglie. – Ja sam mislila... sam mislila, da je ona infermiera. – Za vas je bolničarka. Meni je žena. Okej? – Najprvo, znaš, joj reci da su me digli pod levu i zvali u vojništvo, znaš, i da me... da me nema. A ti se sakri... – Ma dobro, dobro. Prevarit ćemo je svakako. Laku noć!</p>	<p>– Šta je ona? – Žena. Moglie. – Ja sam mislila... sam mislila, da je ona infermiera. – Za vas je bolničarka. Meni je žena. Okej? – Najprvo, znaš, joj reci da su me digli pod levu i zvali u vojništvo, znaš, i da me... da me nema. A ti se sakri... – Ma dobro, dobro. Prevarit ćemo je svakako. Laku noć!</p>	<p>– Šta je ona? – Žena. Moglie. – Ja sam mislila... sam mislila, da je ona infermiera. – Za vas je bolničarka. Meni je žena. Okej? – Najprvo, znaš, joj reci da su me digli pod levu i zvali u vojništvo, znaš, i da me... da me nema. A ti se sakri... – Ma dobro, dobro. Prevarit ćemo je svakako. Laku noć!</p>	<p>– Šta je ona? – Žena. Moglie. – Ja sam mislila... mi se činilo, da je ona kako infermiera. – Za vas je bolničarka. Meni je žena. Okej? – Ma koliko ih samo imaš, porco! Čuješ –čuješ, najprvo, znaš, ćeš joj reć, da su me digli pod levu i zvali u vojništvo, znaš, i da me... da me nema. A ti se sakri... – Ma dobro, dobro. Prevarit ćemo je svakako. Laku vam noć! – Neka se nauči, prasica! – Grazie, grazie. Altretanto.</p>	<p>– Šta je ona? – Žena. Moglie. – Ja sam mislila... mi se činilo, da je ona kako infermiera. – Za vas je bolničarka. Meni je žena. Okej? – Ma koliko ih samo imaš, porco! Čuješ –čuješ, najprvo, znaš, ćeš joj reć, da su me digli pod levu i zvali u vojništvo, znaš, i da me... da me nema. A ti se sakri... – Ma dobro, dobro. Prevarit ćemo je svakako. Laku vam noć! – Neka se nauči, prasica! – Grazie, grazie. Altretanto.</p>	<p>– Šta je ona? – Žena. Moglie. – Ja sam mislila... mi se činilo, da je ona kako infermiera. – Za vas je bolničarka. Meni je žena. Okej? – Ma koliko ih samo imaš, porco! Čuješ –čuješ, najprvo, znaš, ćeš joj reć, da su me digli pod levu i zvali u vojništvo, znaš, i da me... da me nema. A ti se sakri... – Ma dobro, dobro. Prevarit ćemo je svakako. Laku vam noć! – Neka se nauči, prasica! – Grazie, grazie. Altretanto. Baš lijepo i uljudno od jedne kontese!</p>
<i>Izvornik</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Izmjena 1: dopuna</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1; Izmjena 2: dopuna</i>

Slično prethodnomu primjeru i u tablici 4b doraduje se i pojačava prirodnost govora, razgovornoga jezika, obilježja idiolektata likova, talijanskih izraza uklopljenih u govorni aparat primorskoga stanovništva itd. Osim toga proširuju se dijelovi dijaloga Madone i Maloga u kojima se s jedne strane doraduju Madonina osobna govorna obilježja, a s druge strane dopunjava se i izoštrava misao Maloga. U tablici 4b vidljive su čak dvije promjene u razvojnem nizu, 1997. i 2009.

Tablica 5. Dopuna dijaloga – ironija

Novak (1968: 26)	Novak (1974: 34)	Novak (1981: 298)	Novak (1997: 34–35)	Novak (2004: 28)	Novak (2009b: 27)
<p>Poslije, kada se Erminija vratila, rekla joj je odsutno: – Umro je mome sinu tast. Otac od moje kćeri. Dobili smo telegram. Doista, nisam bio ni razmislio o tome kako nam je stigla vijest. Ali Madoni se može pokazati bilo kakav papir. – Ma šta govorite, šjora Madona! – rugala se Erminija – Ko je umro? Ko je kome šta? Onda je to vaš muž! – Muž? – pitala je Madona – Selvatica, nije se ni žalovala, samo joj je do šempjeci!</p>	<p>Poslije, kada se Erminija vratila, rekla joj je odsutno: – Umro je mome sinu tast. Otac od moje kćeri. Dobili smo telegram. Doista, nisam bio ni razmislio o tome kako nam je stigla vijest. Ali Madoni se može pokazati bilo kakav papir. – Ma šta govorite, šjora Madona! – rugala se Erminija – Ko je umro? Ko je kome šta? Onda je to vaš muž! – Muž? – pitala je Madona – Selvatica, nije se ni žalovala, samo joj je do šempjeci!</p>	<p>Poslije, kada se Erminija vratila, rekla joj je odsutno: – Umro je mome sinu tast. Otac od moje kćeri. Dobili smo telegram. Doista, nisam bio ni razmislio o tome kako nam je stigla vijest. Ali Madoni se može pokazati bilo kakav papir. – Ma šta govorite, šjora Madona! – rugala se Erminija – Ko je umro? Ko je kome šta? Onda je to vaš muž! – Muž? – pitala je Madona – Selvatica, nije se ni žalovala, samo joj je do šempjeci!</p>	<p>Poslije, kada se Erminija vratila, rekla joj je već odsutno: – Umrl je momu sinu tast. Otac od moje ćeri. Dobili smo brzojavljeno. Doista, nisam bio ni razmislio o tome kako nam je stigla vijest. Ali Madoni se može pokazati bilo kakav papir. – Ma šta govorite, šjora Madona!? – rugala se Erminija – Ko je umro? Ko je kome šta? Onda je to vaš muž! E! – Muž? – pitala je Madona – Selvatica, nije se ni žalovala, samo joj je do šempjeci! Muž?! Budala. Kad sam ja imala muža?! Ni-kad. I šta će mi?!</p>	<p>Poslije, kada se Erminija vratila, rekla joj je već odsutno: – Umri je momu sinu tast. Otac od moje ćeri. Dobili smo brzojavljeno. Doista, nisam bio ni razmislio o tome kako nam je stigla vijest. Ali Madoni se može pokazati bilo kakav papir. – Ma šta govorite, šjora Madona!? – rugala se Erminija – Ko je umro? Ko je kome šta? Onda je to vaš muž! E! – Muž? – pitala je Madona – Selvatica, nije se ni žalovala, samo joj je do šempjeci! Muž?! Budala. Kad sam ja imala muža?! Ni-kad. I šta će mi?!</p>	<p>Poslije, kada se Erminija vratila s oblačićem hladnog i zračnog jutra, rekla joj je već odsutno: – Umrl je momu sinu tast. Otac od moje ćeri. Dobili smo brzojavljeno. Doista, nisam bio ni razmislio o tome kako nam je stigla vijest. Ali Madoni se može pokazati bilo kakav papir. – Ma šta govorite, šjora Madona!?! – rugala se Erminija – Ko je umro? Ko je kome šta? Onda je to vaš muž! E! – Muž? – pitala je Madona – Selvatica, nije se ni žalovala, samo joj je do šempjeci! Muž?! Budala. Kad sam ja imala muža?! Ni-kad. I šta će mi?!</p> <p>– A triba vam. Za imat sina i ćer – smijala se superiorna Erminija.</p>
<i>Izvornik</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Izmjena 1: dorada i dopuna</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1; Izmjena 2: dopuna</i>

Osim što se inzistira se na doradi idiolekta likova: *umro je > umrl je*, uočavaju se i stilske izmjene i dorade koje se uglavnom tiču pojačavanja ironijskoga tona i umetanja dijelova teksta koji služe jačanju humorne razine. Tablica 5 prikazuje te izmjene, a o upornosti dorade na ovim razinama svjedoči i dvostruka izmjena koja se događa u izdanjima iz 1997. i ponavlja do zadnjega izdanja, a potom još dodatno doraduje u izdanju iz 2009. godine.

Tablica 6. Dopuna izraza – pojašnjavanje, ironija

Novak (1968: 8)	Novak (1974: 19)	Novak (1981: 282)	Novak (1997: 9)	Novak (2004: 8)	Novak (2009b: 8)
Pitam ipak: – Šta... ili ima šta?!	Pitam ipak: – Šta... ili ima šta?!	Pitam ipak: – Šta... ili ima šta?!	Pitam ipak: – Šta... ili ima šta?!	Pitam ipak: – Šta... ili ima šta?!	Pitam ipak: – Šta... ili ima šta?!
– Bože, lud si! Izdahne moja žena.	– Bože, lud si! Izdahne moja žena.	– Bože, lud si! – Izdahne moja žena.	– Bože, lud si! – izdahne moja žena, misleći na mene, a ne... na Njega.	– Bože, lud si! – izdahne moja žena, misleći na mene, a ne... na Njega.	– Bože, lud si! – izdahne moja žena, misleći na mene, a ne... na Onoga koga zaziva.
<i>Izvornik</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Ponavljanje izvornoga oblika</i>	<i>Izmjena 1: dopuna</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1</i>	<i>Ponavljanje izmjene 1; Izmjena 2: dopuna</i>

Kao i u ranijim primjerima i tablica 6 identificira dopunu izraza čiji se cilj može interpretirati kao nastojanje progresivnoga pojašnjenja konteksta, preciziranja misli i osjećaja pripovjedača, ali i ostalih likova koji u romanu govore. U tome smislu ranije inačice mogu se tumačiti relativno otvorenima i enigmatičnima, dok bi se kasnije inačice s novim slojevima značenja mogle tumačiti kao razjašnjene, protumačene.

Nakon provedene analize zaključuje se da izdanja iz prvoga dijela korpusa (1968, 1974. i 1981) zadržavaju oblik gotovo istovjetan izvorniku iz 1968, a nepodudarnosti među izdanjima tiču se pravopisnih ili korektorskih intervencija. Iz drugoga dijela korpusa (1997, 2004. i 2009) izdanje Matice hrvatske iz 1997. može se smatrati prekretnicom u dodatnome produbljivanju stila i izraza koje se vrlo vjerojatno u potpunosti preslikava, odnosno pretiskuje u izdanju u *Večernjakovoj biblioteci*, a određene izmjene uočavaju se i u konačnome izdanju iz 2009. Nekoliko analiziranih mjesta, kao što se uočava u primjerima (tablice 4b, 5 i 6), nosi dvostruke promjene na isječku teksta u razvojnome nizu.

Vidjevši ovaj manji izbor i presjek kroz primjere i istaknute obrasce intervencija, može se zaključiti da je Novak zaista proveo dorade i dopune prve inačice teksta, a potom i pojedinih sljedećih, koje prelaze korektorske i priređivačke izmjene te da su njegove intervencije na vlastitome tekstu više od standardnih autorskih popravaka teksta prilikom pripreme novoga izdanja, kako navodi urednica izdanja iz 1997: „Međutim, kako je poznato da u Novakovu djelu ništa nije slučajno, a niti je slučaju prepušteno, jer je tekst već u nastajanju pomno i gotovo do kraja promišljeno građen, svako, pa makar i ovo blago, zasijecanje u njegovu strukturu, izazvat će ponovnu pažnju u traženju i odčitavanju smisla takva postupka” (Hekman 1997: 317–318).

5. NOVA ČITANJA I OTVORENOST PROCESA PISANJA

Osim što se analiziraju same intervencije, u ovom se radu otvaraju različita pitanja o procesu novoga čitanja teksta i o rekonstrukciji i otvorenosti procesa pisanja. Naime dodatnom autorskom radu na rukopisu koji je već objavljen moralo je dakako prethoditi novo čitanje i to autorsko novo kritičko i dubinsko čitanje na temelju kojega on dalje uređuje, dotjeruje, dopunjuje svoj tekst. Slično tomu Hekman (1997: 319) tvrdi: „Napokon, ovom romanu ne samo što ništa nije oduzeo, nego ga je, štoviše, uvelike obogatio svojim novim kritičkim čitanjem i brušenjem svake rečenice, u prepoznatljivom, novakovskom, stilu”. Pritom tekst možemo shvatiti kao supstanciju na kojoj se konstantno ili dalje radi (i to bez obzira na postvarenje u vidu pojedinoga nakladničkog izdanja), a proces pisanja možemo razumjeti kao otvoreni stvaralački proces koji vječito teži slobodi i oslobođenju, pa čak i od granica jednoga nakladničkog izdanja. Roman *Mirisi, zlato i tamjan* reprezentativan je primjer poetike u kojoj se težnja slobodi provodi na razini same radnje, oblikovanju likova, simbolike, estetike te, u konačnici, i na ovaj konceptualni način stvaralačkoga čina dorade i dovršivosti nedovršivoga, a ovaj roman može se označiti i teorijskom oznakom fluidnoga teksta.

Znajući da izdavaštvo u suvremenome smislu pripada sektoru kreativne industrije koja, uz sve pozitivne ishode, nosi i one negativne konotacije opasnosti industrijske i mehaničke obrade umjetničkih ostvarenja, važno je naglasiti da se priprema novih izdanja klasika novije književnosti poput Novakova romana *Mirisi, zlato i tamjan* ne može voditi isključivo i jedino prema uvriježenome i tradicijskome shvaćanju priređivanja djela za nova izdanja prema zadnjoj inačici djela objavljenoj za života autora.

Ovim je istraživačkim rezultatima dakle potvrđena teza da posljednje izdanje za života autora „nije ujedno i najidealniji svjedok autorovih namjera i umjetničkih interesa, niti su svi stilski sukobi, fabularne proturječnosti i harmonijski narušaji koje zatječemo u tekstovima klasika – uvijek posljednje autorske nedorečenosti, površnosti ili kolebljivosti, odnosno izraz neke neuhvatljive mnogoznačnosti umjetnikova ostvarenja” (Kapetanić 1961: 57).

6. ZAKLJUČAK

Konačno, i nakon provedenoga istraživanja, razmatranja autorskih intervencija kroz uspostavljene tekstne nizove Novakovih romana, potvrđuje se uvodna misao o Novakovoj poetici kroz shvaćanje teksta kao supstancije na kojoj se konstantno radi. Nadalje kao što *dalje treba misliti*, tako uvijek *dalje treba pisati* i *dalje treba mijenjati*, ali i iz čitateljske perspektive, *dalje treba čitati*. Novakova proza slojevita je, zasićena i gusta bilo da njegova pojedina djela promatramo kao zasebna izdanja, utjelovljena ili postvorena jednim nakladničkim izdanjem bilo da narativnu građu uspoređujemo kroz više različitih izdanja, odnosno raspon tekstnoga niza ili fluidno djelo.

Čak i ako su savladane sve razine i izazovi Novakova teksta u jednoj čitateljskoj prilici ili čitanjem jedne fizičke jedinice, odnosno jednoga izdanja romana, primjerice izdanja Matice iz 1969. ili Školske knjige iz 1974, Novakov tekst, na temelju saznanja izloženih u ovome radu, zaista nikada ne prestaje intrigirati jer u svakome od izdanja postoji mogućnost novih stilskih iznenađenja. U ovome smislu nameću se riječi urednika izdanja Školske knjige iz 1970-ih: „Čitati Novakovu prozu napor je i užitek istovremeno: tek u dočitavanju osjetit ćemo se odjednom bogatiji. Tada ćemo i sklopiti poznanstvo s piscem. Bit će to, vjerujem, za svakog čitaoca, istinska radost” (Car 1974: 10).

Osim tekstoloških saznanja vezanih uz Novakov roman *Mirisi, zlato i tamjan* čije su inačice analizirane, ovim su se radom otvorila opća pitanja pristupa romanu s izmjenama i problematika određivanja granica teksta, a neki od odgovora pokušat će se u budućim istraživanjima ponuditi i kroz vizuru suvremenih knjižničarskih konceptualnih modela za bibliografske informacije (IFLA 2020) koji elemente bibliografskoga svijeta poimaju kroz više razina entiteta: od najviše razine apstrakcije, entiteta *res*, preko druge razine entiteta na kojoj se prema apstraktnosti od više prema nižoj razlikuju entiteti *djelo*, *izraz*, *pojavnii oblik* i *primjerak*.

LITERATURA

- Brlek, Tomislav. 2013. KRLEŽA, Miroslav. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/krleza-miroslav> (pristupljeno 1. travnja 2024).
- Bryant, John. 2005. *The fluid text : a theory of revision and editing for book and screen*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Bryant, John. 2007. Witness and access: the uses of the fluid text. *Textual cultures: texts, contexts, interpretation*, 2, 1, 16–42.
- Car, Duško. 1974. Napomena. *Mirisi, zlato i tamjan* [Slobodan Novak]. Zagreb: Školska knjiga. 179–180.
- Car, Duško. 1980. Napomena. *Mirisi, zlato i tamjan* [Slobodan Novak]. Zagreb: Školska knjiga. 179–180.
- Hekman, Jelena. 1997. Bilješka o piscu. *Mirisi, zlato i tamjan* [Slobodan Novak]. Zagreb: Matica hrvatska. 305–316.
- Hekman, Jelena. 1997. Napomena uz ovo izdanje. *Mirisi, zlato i tamjan* [Slobodan Novak]. Zagreb: Matica hrvatska. 317–320. IFLA (2020). *IFLA-in knjižnični referentni model: konceptualni model za bibliografske informacije*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Kapetanić, Davor. 1961. Tekstologija kao pristup književnom djelu. *Umjetnost riječi*, 5, 1/4, 55–60. Dostupno i na: <https://stilistika.org/tekstologija-kao-pristup-knjizevnome-djelu> (pristupljeno 1. travnja 2024).
- Majić, Ivan. 2017. *Pripovjedna (ne)moć sjećanja: analiza književnog djela Meše Selimovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.
- Mandić, Igor. 1981. Slobodan Novak. *Izabrana proza* [Slobodan Novak]. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Novak, Slobodan. 1968. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Novak, Slobodan. 1974. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Školska knjiga.
- Novak, Slobodan. 1980. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Školska knjiga.
- Novak, Slobodan. 1981. *Izabrana proza*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Novak, Slobodan. 1990. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Globus.
- Novak, Slobodan. 1997. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Novak, Slobodan. 2004. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Večernji list.
- Novak, Slobodan. 2009a. *Dalje treba misliti: kratke proze*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Novak, Slobodan. 2009b. *Mirisi, zlato i tamjan*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Van Hulle, Dirk. 2007. *Textual awareness: a genetic study of late manuscripts by Joyce, Proust, and Mann*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

SAŽETAK

Naslovna krilatica simpozija u čast Novakove stote godišnjice rođenja, *Dalje treba misliti*, shvaćena kao jedna od niti vodilja Novakove poetike, prepoznaje se u njegovu opusu na više razina – misaonih, sadržajnih i formalnih, a u ovome će se radu predstaviti razmišljanje da se ona ostvaruje i u ideji autorova *nemirenja* s konačnim inačicama teksta nekoga djela ili u svojevrsnome fenomenu *ne-pristajanja* književnoga djela. Odnosno, konkretno, u činu autorova višestrukoga dorađivanja teksta romana *Mirisi, zlato i tamjan*, o čemu svjedoče određene razlike tekstova pojedinih objavljenih izdanja istoga romana. Shvaćanje teksta kao supstancije na kojoj se konstantno ili *dalje radi* (i to bez obzira na postvarenje u vidu pojedinoga nakladničkog izdanja) ili razumijevanje pisanja kao otvorenoga stvaralačkog procesa koje vječito teži slobodi i oslobođenju, pa čak i od granica jednoga nakladničkog izdanja, donosi se kao temeljna ideja ovoga rada. Roman *Mirisi, zlato i tamjan* reprezentativan je primjer poetike u kojoj se težnja slobodi provodi na razini same radnje, oblikovanja likova, simbolike, estetike te, u konačnici, i na ovaj konceptualni način stvaralačkoga čina dorade i *dovršivosti nedovršivoga*. Metodološka i idejna bliskost ovoga rada prepoznaje se u pristupima poput genetske kritike, teorije fluidnoga teksta i dr. Istraživački korpus čine pojedina izdanja romana *Mirisi, zlato i tamjan* u kojima se uočavaju razlike na razini teksta. Tekstološko-bibliografskim pristupom, metodama informativnoga čitanja u prvoj te dubinskoga i usporednoga čitanja u drugoj fazi, stvaraju se tekstni nizovi koji predstavljaju osnovne jedinice analize u ovome radu. Uz istraživački dio otvorena su i pitanja pristupa romanu s izmjenama te problematika određivanja granica teksta.

Ključne riječi: Slobodan Novak; *Mirisi, zlato i tamjan*; tekstologija; fluidni tekst

Autorska prava: © 2024 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2024 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.